

PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE ŚWIAT WOKÓŁ NAS

TOM I

PATRYCJA HAUPT
PAWEŁ TOR
KRZYSZTOF GRUDNIK
SYLWIA MOCHOCKA
MAŁGORZATA WIJAS

TOM I
PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE
ŚWIAT WOKÓŁ NAS

Wszystkie prawa zastrzeżone. Poza uczciwym, osobistym korzystaniem w celu nauki, badań, analizy albo oceny, przewidzianym w Ustawie o Prawach Autorskich, Projektowych i Patentowych z 1988 r., żadna część tej publikacji nie może być reprodukowana, przechowywana w bazach danych ani transmitowana w żadnej postaci ani żadnymi środkami przekazu – elektronicznie, elektrycznie, chemicznie, mechanicznie, optycznie, przez fotokopie ani w żaden inny sposób – bez uprzedniej, pisemnej zgody właściciela praw autorskich.

Autorzy:

Patrycja Haupt, Paweł Tor, Krzysztof Grudnik, Sylwia Mochocka, Małgorzata Wijas

Redakcja:

prof. dr hab. inż. arch. Magdalena Jagiełło-Kowalczyk

Recenzja:

dr hab. inż. arch. Agata Gawlak, prof. PP

dr hab. inż. arch. Joanna Gil-Mastalerczyk, prof PŚk

Skład i przygotowanie do druku:

Wydawnictwo Astra s.c.

Projekt okładki:

Justyna Rusin

Wydanie I

Kraków 2023

ISBN 978-83-953573-5-0

Politechnika Krakowska Wydział Architektury
KATEDRA KSZTAŁTOWANIA ŚRODOWISKA MIESZKANIOWEGO
ul. Warszawska 24
31-155 Kraków
NIP 6750006257

SPIS TREŚCI

1. PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE	5
CZYM JEST PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE?	6
2. RÓŻNORODNOŚĆ UŻYTKOWNIKÓW PRZESTRZENI.	9
3. DEFINICJE	11
4. ŚWIAT WOKÓŁ NAS	15
5. KRÓTKA HISTORIA POSTRZEGANIA OSÓB ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI	17
6. CZYM JEST SPRAWNOŚĆ BĄDŹ JEJ BRAK	23
7. MODELE NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI	30
8. DOSTĘPNOŚĆ	32
9. SAVOIR-VIVRE	34
10. DOBRE PRAKTYKI	36
11. UWARUNKOWANIA FORMALNE	41
12. SŁOWNIK POJĘĆ.	53
13. LITERATURA	60
14. PRZYPISY.	63
NOTATKI	64

1. PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE

Obraz środowiska życia człowieka jest wyrazem współczesnych mu możliwości i idei. Właśnie dzięki treściom zapisanym w dziełach malarstwa, rzeźby, architektury czy też utworach literackich dowiadujemy się najwięcej na temat specyfiki danej epoki. Obecnie obserwujemy coraz więcej starań, aby przestrzeń wokół nas stała się jak najbardziej komfortowa dla największej liczby użytkowników. Trendy społecznej uważności, przeciwdziałania wykluczeniom obecne stają się również w sposobach projektowania architektury, miast czy krajobrazu, a także usług i produktów. Są one odzwierciedleniem przechodzenia od konsumpcjonizmu – potrzeb posiadania na zaspokajanie wyższych potrzeb związanych z doświadczaniem, przynależnością i relacjami, a także harmonią z otoczeniem. Zauważyć to można w zyskujących na popularności trendach Slow Life, Mindfulness mających swoje korzenie w dążeniu do poprawy jakości życia dzięki świadomemu korzystaniu z niego i przestrzeganiu zasad wzajemnej uważności.

Świadomość potrzeb drugiego człowieka jest szczególnie istotna wobec nasilających się obecnie kryzysów – demograficznych, cywilizacyjnych, klimatycznych, związanych z zagrożeniami epidemiologicznymi, katastrofami czy działaniami wojennymi. Sprawiają one, że poszukujemy odporności w otaczającym nas środowisku i w nas samych poprzez zmiany trybu życia i funkcjonowania w sposób bardziej prosty i efektywny – zrównoważony, u którego podstaw leży koncepcja projektowania uniwersalnego.

CZYM JEST PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE?

Projektowanie uniwersalne (Universal Design, UD) jest to strategiczne podejście do planowania i projektowania otoczenia społecznego (architektonicznego, cyfrowego, komunikacyjnego i społecznego) w taki sposób, aby zapewnić równy dostęp wszystkim jego uczestnikom. Koncepcja ta uwzględnia wszystkie podmioty życia społecznego, ich różnorodność, przez co staje się podejściem utylitarnym, skierowanym do wszystkich uczestników życia społecznego.

O projektowaniu uniwersalnym mówimy, że jest filozofią projektowania produktów i otoczenia, która dąży do racjonalizacji funkcjonalności w możliwie szerokim zakresie. Dzięki temu każdy odbiorca będzie mógł korzystać z produktów, usług i przestrzeni bez potrzeby ich dodatkowej adaptacji lub specjalnego przeprojektowywania. Projektowanie uniwersalne zakłada projektowanie środowiska w taki sposób, by było ono dostępne, zrozumiałe i wykorzystywane w jak największym stopniu przez wszystkie osoby, niezależnie od ich wieku, wzrostu, sprawności czy niepełnosprawności.

Środowisko (lub jakikolwiek budynek, produkt czy usługa w tym środowisku) zrealizowane zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego spełnia potrzeby wszystkich osób, które chcą z niego korzystać, umożliwia funkcjonowanie osób ze szczególnymi potrzebami lub podnosi jakość użytkowania.

Projektowanie uniwersalne jest nurtem projektowym, którego nadrzędnym celem jest tworzenie produktów, rozwiązań, przestrzeni itp. użytecznych dla możliwie najszerszego grona odbiorców niezależnie od ich sprawności (zarówno fizycznej, jak i mentalnej) bez konieczności ich specjalnej adaptacji, w odróżnieniu od projektowania specjalistycznego, w którym dostosowuje się środowisko do potrzeb konkretnego użytkownika, np. mieszkania, pojazdy czy przedmioty codziennego użytku.

Prekursorem tego nurtu był amerykański architekt **Ronald L. Mace**, którego uznaje się za twórcę określenia „projektowanie uniwersalne”. Sam bę-

dąc osobą ze szczególnymi potrzebami (wskutek choroby polio poruszał się na wózku), spotykającą się z szeregiem ograniczeń w swoim codziennym życiu, szczególnie podczas korzystania z budynków publicznych, rozpoczął pracę mającą na celu edukację przyszłych architektów i projektantów.

Pracował również nad sformalizowaniem odpowiednich wytycznych, mających na celu zapewnienie równego dostępu do obiektów dla wszystkich użytkowników zgodnie z filozofią „projektowania dla każdego wieku i możliwości” poprzez nadanie im rangi legislacyjnej¹. Sformułował on zasady projektowania uniwersalnego, które omówione zostały szczegółowo w II tomie podręcznika. Jego działania edukacyjne oraz współpraca z organami administracji doprowadziły do popularyzacji projektowania uniwersalnego oraz zainicjowały szereg działań legislacyjnych² obejmujących swoim zasięgiem większość krajów na świecie.

Ilustracja 1. Użytkownicy przestrzeni (fot. P. Haupt)

Opracował on również **7 ZASAD PROJEKTOWANIA UNIWERSALNEGO**³, na które składają się:

- 1. SPRAWIEDLIWE WYKORZYSTANIE** – projekt jest użyteczny i atrakcyjny dla ludzi o różnych umiejętnościach (możliwościach).
- 2. ELASTYCZNOŚĆ UŻYTKOWANIA** – projekt uwzględnia szeroki zakres indywidualnych preferencji i umiejętności odbiorców.
- 3. PROSTA I INTUICYJNA OBSŁUGA** – zastosowany projekt jest łatwy do zrozumienia, niezależnie od doświadczenia, wiedzy, umiejętności językowych czy obecnego poziomu koncentracji użytkownika.
- 4. ZAUWAŻALNA INFORMACJA** – projekt w sposób efektywny łączy ze sobą niezbędne informacje dla użytkownika, niezależnie od warunków otoczenia lub zdolności sensorycznych użytkownika.
- 5. TOLERANCJA BŁĘDU** – projekt minimalizuje zagrożenia i negatywne skutki przypadkowego lub zamierzonego działania.
- 6. NIEWIELKI WYSIŁEK FIZYCZNY** – projektowanie w taki sposób, aby produkt był efektywny, wygodny i aby wymagał minimalnego wysiłku użytkownika.
- 7. WYMIARY I PRZESTRZEŃ DOSTĘPNE I UŻYTECZNE** – odpowiednia wielkość i przestrzeń przewidziana do podejścia, działania i wykorzystania produktu, niezależnie od wielkości, postawy lub mobilności użytkownika.

W 2009 r. popularyzator projektowania uniwersalnego Konrad Kaletsch w artykule pt. *The Eighth Principle of Universal Design*⁴ zaproponował dodanie kolejnej, ósmej zasady projektowania uniwersalnego, brzmiącej:

8. PERCEPCJA RÓWNOŚCI – minimalizowanie możliwości postrzegania indywidualnego jako dyskryminującego.

Osiem zasad, zaprezentowanych powyżej, odnosi się zarówno do przedmiotów, budynków, jak i przestrzeni publicznych, czyli do każdego elementu środowiska stworzonego przez człowieka, stanowiącego równocześnie obszar jego codziennego życia.

2. RÓŻNORODNOŚĆ UŻYTKOWNIKÓW PRZESTRZENI

Umiejętności praktyczne zastosowania projektowania uniwersalnego, oprócz wiedzy na temat jego zasad, wymagają poznania i zrozumienia potrzeb przyszłych użytkowników projektowanych przestrzeni, tj. obiektów, produktów i usług. W obszarze projektowania uniwersalnego brane są pod uwagę potrzeby wielu grup, między innymi:

- osób poruszających się na wózkach, o kulach i ograniczonej możliwości poruszania się
- osób niewidomych i słabowidzących
- osób głuchych i słabosłyszących
- osób głuchoniewidomych
- osób z niepełnosprawnościami psychicznymi, intelektualnymi oraz z zaburzeniami funkcji poznawczej
- osób starszych
- kobiet w ciąży
- osób z małymi dziećmi, w tym z wózkami dziecięcymi
- osób mających trudności w komunikowaniu się z otoczeniem (także z rozumieniem języka pisanego albo mówionego)
- osób o nietypowym wzroście (w tym również dzieci)
- osób wykluczonych cyfrowo
- osób z ciężkim lub nieporęcznym bagażem, towarem
- inne (np. tymczasowe wykluczenie, z ograniczoną sprawnością manualną).

Ilustracja 2. Różnorodni użytkownicy przestrzeni (fot. 1–3). Knapek fot. 4, P. Haupt fot.5 Jakub Knapek)

Każdy użytkownik ma prawo do tego, by użytkowane przez niego przestrzenie, przedmioty i usługi nie stanowiły ograniczenia w jego zamierzeniach. Nauką zajmującą się dostosowaniem parametrów środowiska do użytkownika jest **ergonomia**. Aby móc wdrożyć wspomniane zasady w procesie projektowym, niezbędna jest jednak **świadomość zróżnicowanych parametrów, szczególnie fizycznych, użytkowników**, uwarunkowanych np. specyficznymi możliwościami, ograniczeniami czy potrzebami zmieniającymi się podczas życia człowieka, wynikającymi nie tylko z niepełnosprawności.

3. DEFINICJE

DEFINICJE z Ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami:

PROJEKTOWANIE UNIWERSALNE⁵ – [...] projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania.

DOSTĘPNOŚĆ⁶ – zapewnienie każdemu człowiekowi (w tym osobom z niepełnosprawnościami), na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych.

BARIERA (ARCHITEKTONICZNA)⁷ – przeszkoda lub ograniczenie architektoniczne [...], które uniemożliwia lub utrudnia osobom ze szczególnymi potrzebami udział w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami.

DOSTĘPNOŚĆ ARCHITEKTONICZNA⁸

- zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków, instalacja urządzeń lub zastosowanie środków

technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych

- zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy
- zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego [...]
- zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób.

OSOBA ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI⁹ – osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami.

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE¹⁰ – osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych.

BUDYNEK UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ¹¹ – budynek przeznaczony na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, kultu religijnego, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, społecznej lub socjalnej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, w tym usług pocztowych lub telekomunikacyjnych, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym oraz inny budynek przeznaczony do wykonywania podobnych funkcji; za budynek użyteczności publicznej uznaje się także budynek biurowy lub socjalny.

OBZAR PRZESTRZENI PUBLICZNEJ¹² – obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia, sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne [...].

DEFINICJE Z KONWENCJI ONZ:

„KOMUNIKACJA” obejmuje zarówno języki, wyświetlanie tekstu, alfabet Braille’a, komunikację przez dotyk, dużą czcionkę, dostępne multimedia, jak i sposoby, środki i formy komunikowania się na piśmie, przy pomocy słuchu, języka uproszczonego, lektora oraz formy rozszerzone (augmentatywne) i alternatywne, w tym dostępną technologię informacyjno-komunikacyjną.

„JĘZYK” obejmuje język mówiony i język migowy oraz inne formy przekazu niewerbalnego.

„DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDU NA NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ” oznacza jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie lub ograniczanie ze względu na niepełnosprawność, którego celem lub skutkiem jest naruszenie lub zniweczenie uznania, korzystania z lub wykonywania wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności w dziedzinie polityki, gospodarki, społecznej, kulturalnej, obywatelskiej lub w jakiegokolwiek innej, na zasadzie równości z innymi osobami. Obejmuje to wszelkie przejawy dyskryminacji, w tym odmowę racjonalnego usprawnienia.

„RACJONALNE USPRAWNIE” oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami.

„UNIWERSALNE PROJEKTOWANIE” oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania. „Uniwersalne projektowanie” nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób niepełnosprawnych, jeżeli jest to potrzebne.

Ilustracja 3. Różnorodni użytkownicy przestrzeni

4. ŚWIAT WOKÓŁ NAS

Zagłębiając się w koncepcję projektowania w przestrzeni miejskiej, należy zwrócić uwagę na dynamiczne zjawiska w niej zachodzące. Rozważania nad jej formą, funkcjami i jakością wymagają uwzględnienia nie tylko tempa rozrastania się miast, ale także ewoluującej struktury społecznej, ze szczególnym naciskiem na istotną w ostatnich latach kwestię zmian demograficznych.

Przyglądając się bliżej charakterystyce przestrzennej przeciętnego miasta, zauważamy trend zaspokajania potrzeb jego mieszkańców poprzez projektowanie budynków, ulic i przestrzeni dla wzorcowego mieszkańca. Kiedy jednak obserwujemy użytkowników tej przestrzeni, każdy z nich w swojej różnorodności, z odmiennymi możliwościami i preferencjami zмага się z użytkowaniem tej zuniwersalizowanej przestrzeni. Na kanwie tych obserwacji powstał nurt projektowania uniwersalnego.

Przy odejściu od wcześniejszego nacisku wyłącznie na estetykę i normatywną funkcjonalność, nastąpiła zmiana paradygmatu w kierunku społecznie odpowiedzialnego projektowania. Podejście to dąży do stworzenia integracyjnych i dostępnych środowisk, uznając różnorodność kulturową i podejmując wyjątkowe wyzwania stojące przed określonymi grupami, takimi jak osoby starsze lub niepełnosprawne.

Rozwiązania architektoniczne również odgrywają kluczową rolę w osiągnięciu inkluzywności. Społecznie odpowiedzialna architektura wykracza poza estetykę i funkcjonalność, obejmując koncepcję projektowania uniwersalnego. Podejście to ma na celu uczynienie przestrzeni dostępnej dla wszystkich, niezależnie od wieku, umiejętności czy pochodzenia.

Znalezienie przykładów uniwersalnie zaprojektowanych przestrzeni nie jest już dziś wyzwaniem. Obejmują one zarówno przemyślane budynki, które uwzględniają różnorodność, jak i przestrzenie zwiększające dostępność dla użytkowników z ograniczeniami czasowymi, takich jak młode matki z wózkami dziecięcymi lub osoby z trwałą niepełnosprawnością.

Wydaje się, że inicjowanie zmian zaczyna się od wspierania świadomości społecznej i edukacji w tej dziedzinie. Uznając jednak, że jest to proces stopniowy, należy rozważyć ustanowienie systemowych mechanizmów wsparcia dla społecznie odpowiedzialnych projektów poprzez ustawodawstwo, obecne już w takich obszarach, jak prawo budowlane i ustawa o dostępności oraz promocję wzorcowych praktyk. A także poprzez nagłaśnianie tych przykładów za pośrednictwem szkół i mediów, celem zapewnienia jasnych wskazań, gwarantujących, że kolejne pokolenie projektantów będzie gotowe stawić czoła różnorodności.

Ilustracja 4. Edukacja. Studenci Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej podczas zajęć z modułu projektowania uniwersalnego (fot. P. Pałka)

5. KRÓTKA HISTORIA POSTRZEGANIA OSÓB ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI

Ludziom urodzonym w ostatniej połowie XX wieku może się wydawać, że osoby niepełnosprawne zawsze były traktowane z życzliwością i mogły liczyć na pomocną dłoń. Historycznie rzecz biorąc, w niektórych częściach różnych krajów rzeczywiście tak było – za sprawą pewnych podmiotów, takich jak Kościoł i inne organizacje non-profit. Niektóre kultury nawet czciły osoby niepełnosprawne i darzyły je wielkim szacunkiem. Gallagher (1995) na przykład stwierdził, że Dahomejczycy z Afryki Zachodniej uważali narodziny niemowląt z niepełnosprawnością za wynik działania sił nadprzyrodzonych, a w niektórych przypadkach mówiło się, że przynoszą szczęście. Rzeczywiście, dorośli z deformacjami byli często wybierani na konstabli państwowych. Ponadto wśród ludu Chagga z Afryki Wschodniej wierzono, że niepełnosprawne dzieci zaspokajają złe duchy, które z kolei chronią innych przed nieszczęściem (Obermann 1965).

Zastanawiając się nad przeszłością, nasze traktowanie osób niepełnosprawnych było naznaczone złym traktowaniem, dyskryminacją oraz brakiem empatii i zrozumienia. Dokumenty historyczne ujawniają różne formy dyskryminacji osób niepełnosprawnych.

Starożytni Grecy i Rzymianie propagowali pogląd, że piękno i inteligencja są ze sobą powiązane, prawdopodobnie kładąc podwaliny pod przyszłe uprzedzenia. Co ciekawe, w języku łacińskim nie istniało bezpośrednie określenie „niepełnosprawny”. Zamiast tego niepełnosprawność była postrzegana jako przejaw boskiego gniewu. W wielu przypadkach podjęcie decyzji o tym, czy niepełnosprawne dziecko powinno żyć, czy ma zginąć, spoczywało na ojcu. W szczególności w Sparcie, gdzie dzieci były uważane za własność państwa, a nie należały do rodziców, prawo nakazywało porzucenie niepełnosprawnego dziecka.

W średniowieczu wpływ chrześcijaństwa ukształtował postrzeganie niepełnosprawności, kojarząc ją z grzechem i karą boską. Biblijne odniesienia wzmacniały negatywne postawy, ograniczając role osób niepełnosprawnych. Praktyki medyczne były utrudnione przez brak szkoleń, co prowadziło do nieufności społecznej. Klasztory i szpitale, stosujące humanitarne metody, starały się zaspokoić powszechne potrzeby. Szlachetne wysiłki współistniały jednak z okrucieństwem. W regionach Europy Środkowej nadal porzucono i zabijano osoby niepełnosprawne, których narodziny postrzegano jako karę Bożą, lub je zaniedbywano. Humanitaryzm ustępował miejsca brutalności, a ludzie ci byli poddawani torturom i głodzeni, aby wypędzić z nich rzekome wpływy demoniczne. Niespójne było również stanowisko Kościoła w tej kwestii i odzwierciedlało indywidualne interpretacje, ukazując złożoną grę współczucia i okrucieństwa. Instytucje opiekuńcze rozwijały się bardziej po to, by ukrywać niepełnosprawnych, niż by ich leczyć, a warunki w nich panujące były niehumanitarne.

Ilustracja 5. Pieter Bruegel *Żebracy*, 1568

W latach 1500–1700 nastąpiła zmiana w podejściu do niepełnosprawności. Osoby z chorobami psychicznymi przestały być uznawane za opętane, a zaczęły być postrzegane jako chore. Wznowiono wiedzę na temat przyczyn i objawów niepełnosprawności, umożliwiając lekarzom przeprowadzanie sekcji zwłok ludzkich. Pojawiły się placówki dla osób z chorobami psychicznymi i upośledzeniem umysłowym, jednak często funkcjonowały one jako rodzaj więzienia z niewielkim naciskiem na leczenie. Era polowań na czarownice, szczególnie opisana w *The Hammer of Witches*, doprowadziła do prześladowań milionów ludzi, w tym osób z chorobami psychicznymi lub widocznymi niepełnosprawnościami. Pomimo wyzwań podjęto pozytywne kroki, takie jak nauka pisania dla głuchoniemych i umożliwienie komunikacji osobom głuchoniemym i niewidomym.

Wiek XVIII oznaczał początek rewolucji przemysłowej, charakteryzującej się długimi godzinami pracy w nieodpowiednich warunkach, pozbawionych przepisów bezpieczeństwa pracy. Brak odpowiednich placówek medycznych, rozwój broni palnej i artylerii podczas bitew doprowadził do tego, że znaczna liczba osób stała się trwale niepełnosprawna. Industrializacja zapoczątkowała nową erę, w której osoby niepełnosprawne były coraz częściej zamykane w specjalnych instytucjach. Społeczeństwo, choć dostrzegało potencjał edukacyjny osób niepełnosprawnych, często segregowało je w „specjalnych” szkołach zlokalizowanych z dala od ośrodków miejskich.

Wraz z rozpoczęciem się XIX stulecia wzrosły obawy społeczne dotyczące bezdomności i ubóstwa. Zmiany społeczne w tym okresie doprowadziły do powstania szkół zaprojektowanych specjalnie dla osób niepełnosprawnych, zapewniając wytchnienie rodzinom zmagającym się z opieką nad niepełnosprawnymi krewnymi. Pośród tych pozytywnych zmian istniały jednak ciemne strony XIX-wiecznej rozrywki, uosabianej przez cyrk Barnuma z „ludzkimi osobliwościami”. Cyrk ten wykorzystywał osoby niepełnosprawne, podkreślając złożone i często sprzeczne postawy dominujące w tym transformacyjnym okresie w historii.

Ilustracja 6. Lavinia Fontana *Portret Antoinetty Gonzalez*, 1656

W XX wieku Europa była świadkiem znaczących zmian w podejściu do osób niepełnosprawnych. W następstwie I i II wojny światowej wzrosła świadomość wyzwań stojących przed niepełnosprawnymi weteranami. Podjęto wysiłki w celu ich reintegracji ze społeczeństwem, co doprowadziło do ustanowienia programów rehabilitacyjnych i szkoleń zawodowych.

W połowie XX stulecia pojawił się ruch na rzecz praw osób niepełnosprawnych, opowiadający się za równymi szansami i integracją społeczną. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte tego wieku oznaczały zmianę w kierunku deinstytucjonalizacji, ponieważ instytucje zdrowia psychicznego zostały poddane kontroli ze względu na panujące w nich nieludzkie warunki. Narody europejskie coraz częściej korzystały z opieki środowiskowej i edukacji dla osób niepełnosprawnych.

Pod koniec XX wieku wprowadzono przepisy prawne mające na celu ochronę osób niepełnosprawnych. Deklaracja Praw Osób Niepełnosprawnych Organizacji Narodów Zjednoczonych z 1975 r. i późniejsze konwencje międzynarodowe przyczyniły się do globalnego zaangażowania na rzecz równości. Standardy dostępności uległy poprawie, infrastruktura publiczna stała się bardziej integracyjna, a przepisy antidyskryminacyjne zostały uchwalone w celu promowania równych szans w zatrudnieniu i edukacji.

Postęp technologiczny, w szczególności w zakresie urządzeń wspomagających, jeszcze bardziej wzmocnił pozycję osób niepełnosprawnych. Zmiana w postawach społecznych i polityce sprzyjała bardziej integracyjnemu środowisku, podkreślając możliwości i wkład osób niepełnosprawnych, zamiast skupiać się wyłącznie na ich ograniczeniach. Wiek XX był zatem okresem transformacji w Europie, w którym poczyniono kroki w kierunku uznania i utrzymania praw i godności osób niepełnosprawnych.

W Stanach Zjednoczonych i Europie wzmocniono wówczas wysiłki legislacyjne w celu uregulowania standardu życia osób z niepełnosprawnością, wprowadzenia norm dla przestrzeni publicznej, udogodnień społecznych i fiskalnych. 15 marca 2011 r. weszły w życie nowe przepisy Americans with Disabilities Act. Przepisy te rozszerzyły wymagania dotyczące dostępności obiektów rekreacyjnych, takich jak baseny, pola golfowe, kluby fitness i obiekty żeglarskie. Określiły one również standardy dotyczące korzystania z wózków inwalidzkich i innych urządzeń mobilnych, takich jak Segwaye, w miejscach publicznych oraz zmieniły standardy dotyczące sprzedaży biletów na imprezy i rezerwacji dostępnych pokoi hotelowych.

W ciągu ostatniej dekady zarówno Europa, jak i Stany Zjednoczone były świadkami znaczących postępów w promowaniu integracji osób niepełnosprawnych. Ramy prawne ewoluowały, kładąc nacisk na środki antydyskryminacyjne i standardy dostępności. Instytucje edukacyjne i miejsca pracy w coraz większym stopniu uwzględniają inkluzywność, promując równe szanse. Kampanie uświadamiające i działania rzecznicze odegrały kluczową rolę w kwestionowaniu postrzegania społecznego i przełamywaniu barier. Postęp technologiczny nadal zwiększa dostępność, wzmacniając pozycję osób niepełnosprawnych. Choć wyzwania wciąż istnieją, dominujący trend odzwierciedla zbiorowe zaangażowanie w tworzenie bardziej integracyjnych społeczeństw zarówno w Europie, jak i USA. Ostatnie lata przyniosły ogromne zmiany w sytuacji osób z niepełnosprawnościami i realizacji ich prawa do udziału w każdej sferze życia, między innymi poprzez wdrożenie dostępności cyfrowej, wprowadzenie tekstu łatwego do czytania i zrozumienia w instytucjach publicznych czy też powszechne tłumaczenia na język migowy.

Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami z 13 grudnia 2006 r. (w Polsce przetłumaczona jako: Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych) oraz ustawa o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami z dnia 19 lipca 2019 r. zakończyły w Polsce erę opieki, liitości i systematycznego wykluczania osób z niepełnosprawnościami z życia społecznego i publicznego. Konwencja określiła wizję niezależnego życia każdej osoby z niepełnosprawnością (obejmującego m.in. edukację włączającą, mieszkalnictwo wspomagane, zatrudnienie na otwartym rynku pracy, asystencję, ochronę zdrowia, samostanowienie) i, podkreślając prawo dostępu do wszystkich sfer życia, wprowadziła konkretne narzędzia pozwalające ją realizować (racjonalne usprawnienie, uniwersalne projektowanie). Następnie ustawa o dostępności doprecyzowała jej zakres (dostępność architektoniczna, cyfrowa oraz informacyjno-komunikacyjna), jej rozumienie oraz wprowadziła kolejne narzędzia jej realizacji (koordynator dostępności, minimalne wymagania, dostęp alternatywny). Szczegółowo o obowiązkach podmiotów publicznych w zakresie dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych mówi ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r.

6. CZYM JEST SPRAWNOŚĆ BĄDŹ JEJ BRAK

Niepełnosprawność to każdy stan ciała lub umysłu (upośledzenie), który utrudnia osobie nią dotkniętej wykonywanie pewnych czynności (ograniczenie aktywności) oraz interakcję z otaczającym ją światem (ograniczenia uczestnictwa). Niepełnosprawność obejmuje spektrum stanów wpływających na ciało lub umysł, powszechnie określanych jako upośledzenia, które utrudniają danej osobie angażowanie się w różne czynności, powodując ograniczenia aktywności. Ograniczenia te wykraczają poza zwykłe ograniczenia fizyczne i obejmują wyzwania poznawcze, sensoryczne lub emocjonalne, które utrudniają codzienne funkcjonowanie danej osoby. Ponadto niepełnosprawność wprowadza ograniczenia uczestnictwa, wpływając na interakcję z otaczającym środowiskiem i społecznością. Ograniczenia te mogą przejawiać się w trudnościach w dostępie do przestrzeni publicznej, możliwości zatrudnienia lub zaangażowania społecznego. Niepełnosprawność jest zróżnicowana i dynamiczna, począwszy od schorzeń wrodzonych po nabyte w wyniku choroby, urazu lub czynników związanych z wiekiem. Pojęcie niepełnosprawności wykracza poza zwykłą perspektywę medyczną, podkreślając rolę czynników społecznych i środowiskowych w zaostrzeniu lub łagodzeniu wyzwań napotykanym przez osoby niepełnosprawne. Uznanie tego wieloaspektowego charakteru niepełnosprawności ma zasadnicze znaczenie dla wspierania środowisk integracyjnych i wdrażania działań wspierających, które umożliwiają jednostkom pokonywanie barier i pełne uczestnictwo w życiu społecznym.

Ilustracja 7. Sprawność, a wykluczenie (fot. J. Knappek)

Istnieje wiele rodzajów niepełnosprawności, np. te, które wpływają na:

- wzrok
- ruch
- myślenie
- zapamiętywanie
- uczenie się
- komunikowanie się
- słyszenie
- zdrowie psychiczne
- relacje społeczne

Ilustracja 8. Wykluczenie społeczne (fot. J. Knappek)

Termin „osoby niepełnosprawne” obejmuje niezwykle zróżnicowaną grupę, odzwierciedlającą szerokie spektrum schorzeń i unikalnych indywidualnych potrzeb. Nawet jeśli poszczególne osoby mają wspólny rodzaj niepełnosprawności, wpływ na ich życie może się znacznie różnić. Czynniki takie, jak: stopień niepełnosprawności, osobista odporność i dostęp do systemów wsparcia przyczyniają się do tej różnorodności. Ponadto niektóre niepełnosprawności mogą być ukryte lub nie od razu widoczne, co prowadzi do koncepcji ukrytej niepełnosprawności. Te ukryte warunki, w tym zaburzenia zdrowia psychicznego lub choroby przewlekłe, mogą stanowić wyzwania, które mogą nie być łatwo widoczne dla innych.

Co więcej, dynamiczny charakter niepełnosprawności wymaga zniuansowanego zrozumienia zmieniających się potrzeb i doświadczeń jednostek w czasie. Wieloaspektowy charakter niepełnosprawności wykracza poza sferę fizyczną, obejmując wymiar poznawczy, sensoryczny i emocjonalny. Uznanie tej różnorodności ma kluczowe znaczenie dla kultywowania postaw promujących integrację, ponieważ skłania do odejścia od założeń i stereotypów w kierunku bardziej zindywidualizowanego i empatycznego podejścia. Uwzględnienie złożoności w społeczności osób niepełnosprawnych sprzyja włączającemu sposobowi myślenia, który uznaje i uwzględnia unikalne cechy i wymagania każdej osoby.

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) definiuje niepełnosprawność jako złożoną i wielowymiarową koncepcję, która obejmuje trzy główne wymiary: upośledzenia, ograniczenia aktywności i ograniczenia uczestnictwa.

Upośledzenia:

Upośledzenia odnoszą się do problemów w strukturze lub funkcji narządów bądź układów ciała. Mogą one objawiać się jako odchylenia lub utrata funkcji, takie jak utrata kończyny, zaburzenia widzenia lub stan neurologiczny. Upośledzenia są podstawowym elementem, reprezentującym fizyczne, sensoryczne lub poznawcze wyzwania, których te osoby mogą doświadczać.

Ograniczenia aktywności:

Ograniczenia aktywności pojawiają się, gdy osoby napotykają trudności w wykonywaniu zadań lub działań. Ograniczenia te są bezpośrednim wynikiem upośledzenia i różnią się znacznie między poszczególnymi osobami. Na przykład osoba z niepełnosprawnością ruchową może doświadczać ograniczeń w chodzeniu lub wchodzeniu po schodach, podczas gdy osoba z upośledzeniem wzroku może napotkać wyzwania w czytaniu lub poruszaniu się po nieznanym otoczeniu.

Ograniczenia uczestnictwa:

Ograniczenia uczestnictwa obejmują społeczny aspekt niepełnosprawności, koncentrując się na ograniczeniach, z jakimi osoby mogą się spotkać

w sytuacjach życiowych. Ograniczenia te pojawiają się, gdy bariery środowiskowe lub społeczne utrudniają osobie pełne i skuteczne uczestnictwo w różnych aspektach społeczeństwa, w tym w edukacji, zatrudnieniu, interakcjach społecznych i zaangażowaniu w życie społeczności. Piętno, niedostępna infrastruktura i praktyki dyskryminacyjne przyczyniają się do ograniczeń uczestnictwa.

Zrozumienie niepełnosprawności poprzez te trzy wymiary uznaje dynamiczny i kontekstowy charakter tego doświadczenia. Podkreśla, że niepełnosprawność nie jest wyłącznie kwestią medyczną, ale jest kształtowana przez interakcję między upośledzeniami jednostki a czynnikami środowiskowymi i społecznymi. Te kompleksowe ramy kierują polityką i interwencjami mającymi na celu wspieranie integracji, promowanie dostępności i zajmowanie się postawami społecznymi w celu poprawy ogólnego dobrostanu i uczestnictwa osób niepełnosprawnych.

Ilustracja 9. Określanie poziomu sprawności za pomocą testów sprawności fizycznej (fot. P. Haupt)

Aby określić stopień sprawności, możemy wykorzystywać skale i narzędzia, które są wykorzystywane do oceny i ilościowego określenia niepełnosprawności. Skale te pomagają pracownikom służby zdrowia, badaczom i decydom zrozumieć zakres ograniczeń, z jakimi mogą borykać się osoby niepełnosprawne. Oto kilka powszechnie stosowanych skal oceny niepełnosprawności:

Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF):

ICF, opracowana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), zapewnia kompleksowe ramy oceny zdrowia i niepełnosprawności. Obejmuje funkcje i struktury ciała, aktywność i uczestnictwo, a także czynniki kontekstowe.

Miara niezależności funkcjonalnej (FIM):

Często stosowany w rehabilitacji FIM ocenia zdolność danej osoby do wykonywania podstawowych czynności życiowych. Ocenia obszary takie jak samoopieka, mobilność i komunikacja.

Indeks Barthel:

Skala ta ocenia zdolność danej osoby do wykonywania codziennych czynności życiowych (ADL), w tym karmienia, kąpiel, ubierania się i mobilności. Jest powszechnie stosowana w placówkach geriatrycznych i rehabilitacyjnych.

Indeks Katza niezależności w czynnościach życia codziennego:

Podobnie jak wskaźnik Barthel, wskaźnik Katza ocenia niezależność danej osoby w podstawowych czynnościach ADL. Obejmuje on takie czynności jak kąpiel, ubieranie się i toaleta.

Skala Instrumentalnych Czynności Życia Codziennego (IADL) Lawtona:

Skupiająca się na bardziej złożonych codziennych czynnościach skala Lawtona IADL ocenia zdolność danej osoby do zarządzania finansami, korzystania z telefonu, robienia zakupów i wykonywania innych zadań instrumentalnych.

Skala depresji Hamiltona (HAM-D):

Skala ta jest powszechnie stosowana do oceny nasilenia depresji. Ocenia różne objawy, w tym nastrój, poczucie winy, lęk i zaburzenia snu.

Unified Parkinson's Disease Rating Scale (UPDRS):

UPDRS, specjalnie zaprojektowana dla choroby Parkinsona, ocenia objawy ruchowe i pozamotoryczne, zapewniając kompleksową ocenę niepełnosprawności u osób z chorobą Parkinsona.

Edinburgh Visual Gait Scale:

Skala ta, skoncentrowana na nieprawidłowościach chodu, ocenia wizualne aspekty chodzenia w celu oceny mobilności i równowagi u osób z chorobami neurologicznymi.

Inwentarz neuropsychiatryczny (NPI):

Stosowany w demencji i ocenach psychiatrycznych NPI ocenia objawy behawioralne i psychologiczne, aby ocenić wpływ tych objawów na codzienne funkcjonowanie.

Skale te pomagają standaryzować proces oceny i zapewniają wymierne miary niepełnosprawności w różnych stanach zdrowia. Wybór skali często zależy od konkretnego kontekstu, stanu i celów oceny.

W 2001 r. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) opublikowała Międzynarodową Klasyfikację Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF). ICF dostarcza standardowego języka do klasyfikacji funkcji i budowy ciała, aktywności, poziomu uczestnictwa oraz warunków w otaczającym nas świecie, które wpływają na zdrowie. Opis ten pomaga w ocenie stanu zdrowia, funkcjonowania, działań i czynników w środowisku, które pomagają lub stwarzają bariery dla pełnego uczestnictwa w życiu społecznym.

Pozytywne zmiany w podejściu do niepełnosprawności obejmują szeroki zakres, począwszy od sposobu jej definiowania, a skończywszy na poszukiwaniu i stosowaniu form wsparcia, umożliwiających osobom z niepełnosprawnościami

Ilustracja 10. Karuzela przeznaczona dla dzieci poruszających się na wózkach (fot. P. Haupt)

pełne uczestnictwo w życiu społecznym na zasadach równości z innymi ludźmi. Nowy trend w myśleniu o niepełnosprawności zakłada, że najważniejsza nie jest diagnoza medyczna, ale funkcjonowanie osoby.

7. MODELE NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI

Modele niepełnosprawności zapewniają ramy dla zrozumienia i interpretacji doświadczeń osób z upośledzeniami lub schorzeniami. Modele te kształtują społeczne postrzeganie, politykę i postawy wobec niepełnosprawności. Z biegiem czasu rozwinęło się kilka znaczących modeli, z których każdy oferuje odrębne spojrzenie na niepełnosprawność.

Model medyczny:

Model medyczny postrzega niepełnosprawność jako wynik upośledzenia lub stanu zdrowia danej osoby. Kładzie nacisk na diagnozowanie i leczenie medycznych aspektów niepełnosprawności. W tym modelu nacisk kładzie się na leczenie lub łagodzenie upośledzeń poprzez interwencje medyczne. Model medyczny, choć cenny dla opieki zdrowotnej i leczenia, jest krytykowany za wąskie skupienie się na indywidualnych deficytach i zaniedbywanie szerszych czynników społecznych wpływających na niepełnosprawność.

Model społeczny:

W przeciwieństwie do modelu medycznego, model społeczny przenosi punkt ciężkości z indywidualnych upośledzeń na bariery społeczne i środowiskowe, które przyczyniają się do niepełnosprawności. Twierdzi, że niepełnosprawność wynika z interakcji między jednostkami a niedostępnym lub dyskryminującym środowiskiem. Model społeczny podkreśla znaczenie usuwania barier, promowania integracji i zapewniania udogodnień umożliwiających pełne uczestnictwo.

Model biopsychospołeczny:

Model biopsychospołeczny uznaje wzajemne oddziaływanie czynników biologicznych, psychologicznych i społecznych w rozumieniu niepełnosprawności. Uznaje, że na zdrowie jednostki wpływa połączenie warunków medycznych, dobrostanu psychicznego i uwarunkowań społecznych. Model ten zachęca do holistycznego podejścia do opieki zdrowotnej, biorąc pod uwagę nie tylko leczenie, ale także aspekty psychologiczne i społeczne.

Model praw człowieka:

Model praw człowieka pozycjonuje niepełnosprawność jako kwestię praw i równości. Jest on zgodny z międzynarodowymi konwencjami, takimi jak Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (CRPD). Model ten podkreśla prawa osób niepełnosprawnych do pełnego uczestnictwa w społeczeństwie, zapewniając równe szanse, niedyskryminację i integrację.

Model afirmacji:

Model afirmacji koncentruje się na mocnych stronach i możliwościach osób niepełnosprawnych, a nie na ich deficytach. Ma on na celu podważenie negatywnych stereotypów i promowanie pozytywnej narracji na temat niepełnosprawności. Model ten podkreśla różnorodność w społeczności osób niepełnosprawnych i zachęca do zmiany postaw społecznych w kierunku upodmiotowienia i integracji.

Krytyczne studia nad niepełnosprawnością:

Zakorzeniony w teorii społecznej model przedstawia, w jaki sposób normy i struktury społeczne utrwalają dyskryminację osób niepełnosprawnych. Kwestionuje nierównowagę sił, kwestionuje istniejące konstrukcje społeczne i opowiada się za zmianami społecznymi w celu wyeliminowania nierówności systemowych.

Model kulturowy:

Model kulturowy podkreśla niepełnosprawność jako formę różnorodności i zmienności w ludzkim doświadczeniu. Uznaje unikalne kultury, tożsamości i historie w społeczności osób niepełnosprawnych. Model ten promuje kompetencje kulturowe, szacunek dla różnych perspektyw i celebrowanie niepełnosprawności jako integralnego aspektu ludzkiej różnorodności.

Każdy model oferuje cenny wgląd w złożoną naturę niepełnosprawności. Rozwijający się dyskurs dotyczący niepełnosprawności zachęca do bardziej inkluzywnego, opartego na prawach i holistycznego zrozumienia, które uznaje wrodzoną godność i możliwości osób niepełnosprawnych.

8. DOSTĘPNOŚĆ

Dostępność to projektowanie produktów, urządzeń, usług, pojazdów lub środowisk w taki sposób, by mogły być wykorzystywane przez osoby niepełnosprawne. Koncepcja dostępnego projektowania i praktyka dostępnego rozwoju zapewnia zarówno „dostęp bezpośredni” (tzn. bez pomocy), jak i „dostęp pośredni”, czyli kompatybilność z technologią wspomagającą (np. czytniki ekranu komputera).

Dostępność można zdefiniować jako zdolność do wejścia i korzystania z określonego systemu lub podmiotu. Koncepcja ta kładzie nacisk na ułatwianie dostępu osobom niepełnosprawnym lub ułatwianie dostępu za pomocą technologii wspomagających. Należy zauważyć, że badania i rozwój dostępności przynoszą korzyści szerokiemu spektrum użytkowników.

Ważne jest, aby odróżnić dostępność od użyteczności, ponieważ ta ostatnia odnosi się do zakresu, w jakim produkt, niezależnie od tego, czy jest to urządzenie, usługa czy środowisko, może być wydajnie, skutecznie i satysfakcjonująco

Ilustracja 11. Dostępność (fot. J. Knappek)

Ilustracja 12. Konflikty dostępności przestrzeni (fot. P. Haupt)

nująco wykorzystywany przez określonych użytkowników w określonym kontekście użytkowania, aby osiągnąć określone cele.

Koncepcja dostępności jest ściśle powiązana z uniwersalnym projektowaniem, które obejmuje tworzenie produktów, które mogą być używane przez osoby o najszerszym możliwym zakresie umiejętności, działające w najszerszym zakresie sytuacji. Nadrzędnym celem jest zapewnienie, że rzeczy są dostępne dla wszystkich osób, niezależnie od tego, czy są niepełnosprawne.

Zgodnie z ustawą o dostępności, osoba o specjalnych potrzebach jest definiowana jako ktoś, kto ze względu na cechy zewnętrzne lub wewnętrzne bądź okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe środki lub zastosować dodatkowe środki w celu pokonania bariery. Ma to na celu umożliwienie takim osobom równego uczestnictwa w różnych aspektach życia, dostosowując się do możliwości dostępnych dla innych.

9. SAVOIR-VIVRE

Zachowanie się w codziennych sytuacjach, praktykowane w obecności osób ze szczególnymi potrzebami, wymaga przede wszystkim empatii. Wczucie się w ich sytuację pomaga zachowywać się naturalnie oraz oferować pomoc we właściwy sposób. Poniżej zaprezentowano kilka sytuacji z życia codziennego wraz ze wskazówkami, jak najlepiej odnaleźć się w takim scenariuszu.

Zwracanie się do osób:

Zwracając się do osoby niepełnosprawnej, traktuj ją z taką samą uprzejmością i szacunkiem, jak każdego innego. Nawiązuj kontakt wzrokowy i mów do niej bezpośrednio, a nie przez osoby towarzyszące. Jeśli dana osoba ma zwierzę towarzyszące, pamiętaj o jego roli i unikaj rozpraszania go lub interakcji z nim bez pozwolenia.

Oferowanie pomocy:

Jeśli zauważysz osobę z niepełnosprawnością, która wydaje się potrzebować pomocy, podejdź do niej z szacunkiem i zaoferuj pomoc. Zawsze pytaj przed udzieleniem pomocy, szanując jej autonomię. Przygotuj się na dostosowanie swojego działania do potrzeb i preferencji, ponieważ niektóre osoby wolą radzić sobie samodzielnie. Pamiętaj, że pomoc powinna być oferowana, a nie narzucana.

Mówienie o niepełnosprawności:

Dyskutując o niepełnosprawności, wybieraj język, który odzwierciedla szacunek i inkluzywność. Używaj języka opartego na osobie, kładąc nacisk na osobę, a nie na niepełnosprawność. Powiedz na przykład „osoba z upośledzeniem wzroku” zamiast „niewidomy”. Pomaga to podkreślić jej indywidualność, a nie niepełnosprawność. Unikaj używania obraźliwych określeń lub przyjmowania założeń opartych na stereotypach.

Spotkania towarzyskie:

Podczas spotkań towarzyskich upewnij się, że miejsca są dostępne dla wszystkich. Weź pod uwagę takie czynniki, jak podjazdy, windy i dostępne toalety.

Wybierz miejsca dostosowane do różnych umiejętności i stwórz atmosferę sprzyjającą integracji. Planując wydarzenia, komunikuj się z uczestnikami, aby zaspokoić wszelkie szczególne potrzeby, które mogą takie osoby mieć, aby zapewnić im pełne uczestnictwo.

Integracja w miejscu pracy:

Promuj kulturę integracji w miejscu pracy. Upewnij się, że fizyczna przestrzeń robocza jest dostępna, a pracownicy z niepełnosprawnościami mają zapewnione niezbędne udogodnienia. Zachęcaj do otwartej komunikacji na temat indywidualnych potrzeb i preferencji. Unikaj przyjmowania założeń dotyczących możliwości danej osoby w oparciu o jej niepełnosprawność i zapewnij równe szanse rozwoju zawodowego.

Transport publiczny:

Wchodząc do autobusu lub innego środka transportu publicznego, pamiętaj o osobach z niepełnosprawnościami, które mogą wymagać dodatkowego czasu lub pomocy. Zapewnij im pierwszeństwo wejścia do pojazdu i zaoferuj ustąpienie miejsca, szczególnie w wyznaczonych strefach dla wózków lub urządzeń ułatwiających poruszanie się. Unikaj pośpiechu i bądź cierpliwy, jeśli potrzebują dodatkowego czasu na wejście lub wyjście z pojazdu.

Odpowiedni język:

Używając języka, pamiętaj o terminologii włączającej. Mów z szacunkiem i unikaj utrwalania stereotypów lub używania obraźliwych terminów. Jeśli nie masz pewności co do odpowiedniego języka, rozważ zapytanie danej osoby o jej preferencje, pamiętając, że wybór terminologii może się różnić w zależności od rodzaju niepełnosprawności.

Środowiska edukacyjne:

Placówki edukacyjne powinny stworzyć środowisko integracyjne, które zaspokaja różnorodne potrzeby. Upewnij się, że są dostępne sale lekcyjne i zasoby, i zapewnij udogodnienia, takie jak tłumacze języka migowego lub osoby prowadzące notatki. Wspieraj kulturę wzajemnego wsparcia i zrozumienia wśród uczniów.

Włączając te zasady do codziennych działań, można tworzyć integrujące środowiska, w którym każdy, niezależnie od umiejętności, czuje się doceniany i szanowany. Takie praktyki poprawiają samopoczucie i podkreślają godność osób z niepełnosprawnościami, wspierając kulturę równości i zrozumienia.

10. DOBRE PRAKTYKI

Aspekt powszechnej dostępności to jeden z czynników mających znaczący wpływ na atrakcyjność przestrzeni miasta. Stanowi on ważne wyzwanie podejmowane przez władze miast, architektów, planistów i specjalistów z innych dziedzin, tj. socjologów czy psychologów.

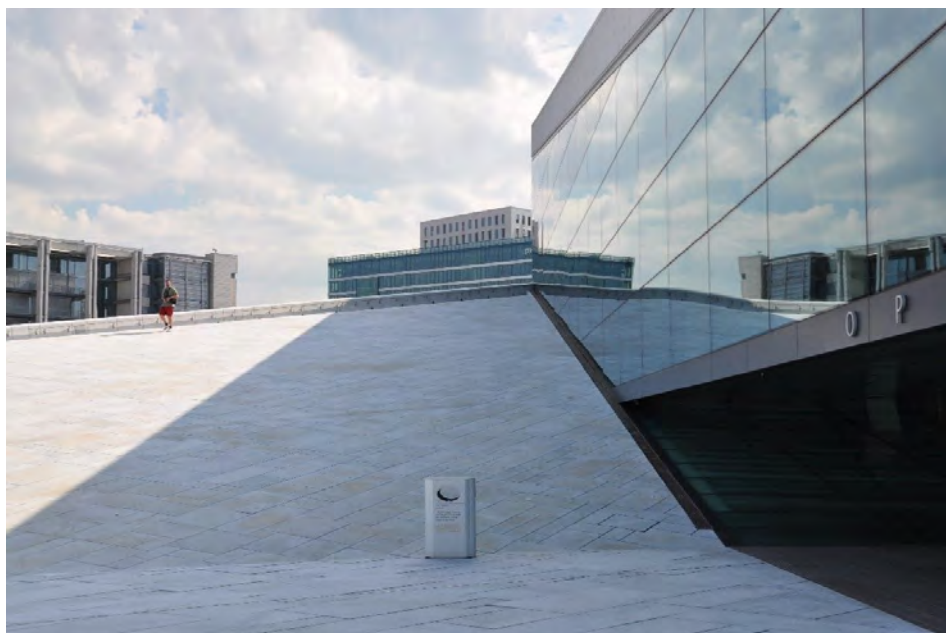
Miasto dostępne zaczyna się od odpowiedniego planowania, dostępnej infrastruktury, dostępności komunikacji aż do braku barier fizycznych czy architektonicznych zarówno w przestrzeni, jak i w budynku. Przestrzenie publiczne, stanowiące największą wspólną wartość, o szczególnych wartościach kulturowych, historycznych czy architektonicznych, powinny być dostępne dla wszystkich ludzi, niezależnie od ich sprawności czy wieku. Przestrzeń dostępna jest łatwo osiągalna, umożliwia dogodne dojście i dojazd. Jest to także miejsce, które wiąże się z szeroko pojętym bezpieczeństwem oraz brakiem wykluczenia społecznego, nie stwarza bariery psychicznej związanej z przemieszczaniem się. Miasto dostępne, to miasto przyjazne i zrównoważone, atrakcyjne dla mieszkańców, turystów i inwestorów, wpływające na komfort życia ludzi, również tych z ograniczeniami mobilności czy percepcji.

Przestrzenie publiczne powinny spełniać szereg właściwości, a ich podstawową cechą powinna być ogólna dostępność. Obecnie największe zmiany w aspekcie dostępności obserwuje się w obszarach związanych z obiektami użyteczności publicznej i ich otoczeniem oraz przestrzeniami publicznymi, takimi jak place miejskie czy skwery, ale również kwartały zabudowy mieszkaniowej.

W kwietniu 2023 r. w Politechnice Świętokrzyskiej odbyła się wystawa pt. „Miasto dostępne”, stanowiąca podsumowanie działań związanych z realizacją projektu „Hub dostępności – centrum praktycznej nauki dostępności”, w ramach zadania dotyczącego upowszechniania zasad projektowania uniwersalnego (zadanie 6, inicjatywa 86 i 90). Wystawa „Miasto dostępne” była prezentacją efektów pracy zespołu Hub – specjalistów z Politechniki Krakowskiej i Politechniki Świętokrzyskiej, dotyczącej prowadzenia dwuletniej działalności i badań w tematyce dostępności i projektowania uniwersalnego. Celem wystawy było zwrócenie uwagi na kwestie związane z dostępnością i likwidowaniem barier architektonicznych na przykładzie doświadczeń krajowych oraz innowacji zaobserwowanych w krajach europejskich.

Podczas wystawy zaprezentowano przestrzenie publiczne miast europejskich, wybrane jako wzorcowe. Na 18 planszach zaprezentowano przestrzenie miejskie i wewnątrz budynków w europejskich miastach – tj. Oslo, Mediolanie, Paryżu, Wenecji, Szczecinie, Katowicach i Krakowie – pod kątem szeroko pojętej dostępności, podkreślając zasady *savoir-vivre*’u, podejścia do projektowania architektoniczno-urbanistycznego z uwzględnieniem zasad projektowania uniwersalnego. Wśród przedstawionych przestrzeni znalazł się m.in. plac miejski Porta Nuova w Mediolanie, charakteryzujący się dostępnością, czytelną i zrozumiałą kompozycją oraz bezprogowym połączeniem przestrzeni; oraz przestrzeń wokół Opera House w Oslo, z dachem budynku stanowiącym ogólnodostępny plac pozbawiony barier architektonicznych w postaci schodów.

Dokumentacja fotograficzna, stanowiąca zbiór zdjęć, prezentowała wyniki stosowania zasad projektowania uniwersalnego w kontekście projektowania architektury i przestrzeni jako wartości dodanej do procesu projektowego, podnoszącej jakość zrealizowanej architektury. Będące tematem wystawy przestrzenie publiczne wybranych miast europejskich są miejscami powszechnie dostępnymi, o rozwiązaniach podnoszących funkcjonalność stref miasta na poziomie potrzeb fizycznych, ale również psychologicznych i emocjonalnych, umożliwiających zarówno wypoczynek, jak i różnorodne formy aktywności wszystkim grupom społecznym, w tym osobom z niepełnosprawnościami.

Ilustracja 13. Plac przed Operą w Oslo (fot. M. Wijas)

Ilustracja 14. Dobre praktyki, przestrzeń dostępna – lotnisko w Trieście (fot. P. Haupt)

Ilustracja 15. Porta Nuova, Mediolan, Włochy (fot. M. Wijas)

Prezentowane przestrzenie umożliwiają łatwą osiągalność, bezpieczeństwo użytkowania, sprzyjają właściwej percepcji przestrzeni, rozwijają i realizują różne formy życia społecznego oraz inicjują kontakty międzyludzkie, integrują i aktywizują społeczeństwo.

Wystawa przedstawiała również prace konkursowe studentów kierunku architektura: projekty kursowe, w tym dyplomowe, laureatów pierwszej edycji ogólnopolskiego studenckiego konkursu architektonicznego pt. „Przestrzeń dla wszystkich” na twórcze wykorzystanie zasad projektowania uniwersalnego w kreacji przestrzeni urbanistycznej i architektonicznej, w którym zagadnienia związane z projektowaniem uniwersalnym stały się inspiracją do stworzenia unikalnej przestrzeni w mieście lub krajobrazie bądź formy architektonicznej i wnętrza, pod patronatem Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej oraz krakowskiego Oddziału SARP. Ze względu na zróżnicowane kategorie konkursowe wśród prezentowanych prac znalazły się projekty przestrzeni publicznej w krajobrazie kulturowym i naturalnym, budynki użyteczności publicznej, przestrzenie wewnątrz architektonicznych oraz budynków

mieszkalnych. Wystawa była dostępna w budynku Politechniki Świętokrzyskiej od kwietnia do lipca 2023 r., służąc studentom kierunku Architektura jako inspiracja w procesie projektowym. Celem wystawy było upowszechnianie zasad projektowania uniwersalnego oraz wprowadzenie ich do praktyki projektowej jako działania niezbędnego do poprawy jakości życia i funkcjonowania osób z ograniczeniami mobilności i percepcji, a w konsekwencji przynoszącego korzyść wszystkim członkom społeczeństwa.

Ilustracja 16. Dobre praktyki, upowszechnianie. Wystawa na Politechnice Świętokrzyskiej (fot. M. Wijas)

11. UWARUNKOWANIA FORMALNE

1. ONZ i EU – uwarunkowania formalne

Za nadrzędną dla wszystkich dokumentów, będących zarówno aktami prawnymi, jak i nieformalnymi opracowaniami czy wytycznymi, należy uznać przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 13 grudnia 2006 r. Konwencję ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych (podpisaną przez rząd Polski 20 marca 2007 r., a ratyfikowaną przez Polskę 6 września 2012 r.).

Konwencja jako swój główny cel określiła „popieranie, ochronę i zapewnienie pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności przez wszystkie osoby niepełnosprawne oraz popieranie poszanowania ich przyrodzonej godności”.

Za najistotniejszy dla tematyki niniejszego opracowania uznać należy Artykuł 9 Konwencji zwracający uwagę na kwestie związane z dostępnością (Art. 9 Dostępność), w którym określono:

„aby umożliwić osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie i pełny udział we wszystkich sferach życia, Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, dostępu do środowiska fizycznego, środków transportu, informacji i komunikacji, w tym technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych, a także do innych urządzeń i usług, powszechnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych, zarówno na obszarach miejskich, jak i wiejskich. Środki te, obejmujące rozpoznanie i eliminację przeszkód i barier w zakresie dostępności, stosują się między innymi do:

- (a) budynków, dróg, transportu oraz innych urządzeń wewnętrznych i zewnętrznych, w tym szkół, mieszkań, instytucji zapewniających opiekę medyczną i miejsc pracy,

- (b) informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych i służb ratowniczych”.

Dodatkowo zapisy konwencji zobowiązują sygnatariuszy do podejmowania odpowiednich środków w celu:

- „(a) opracowywania, ogłaszania i monitorowania wdrażania minimalnych standardów i wytycznych w sprawie dostępności urządzeń i usług ogólnie dostępnych lub powszechnie zapewnianych,
- (b) zapewnienia, że instytucje prywatne, które oferują urządzenia i usługi ogólnie dostępne lub powszechnie zapewniane, będą brały pod uwagę wszystkie aspekty ich dostępności dla osób niepełnosprawnych,
- (d) zapewnienia w ogólnodostępnych budynkach i innych obiektach oznakowania w alfabecie Braille’a oraz w formach łatwych do czytania i zrozumienia,
- (e) zapewnienia różnych form pomocy i pośrednictwa ze strony innych osób lub zwierząt, w tym przewodników, lektorów i profesjonalnych tłumaczy języka migowego, w celu ułatwienia dostępu do ogólnodostępnych budynków i innych obiektów”.

W odpowiedzi na wspomnianą powyżej Konwencję ONZ Komisja Europejska, będąca organem Unii Europejskiej (wraz ze wszystkimi państwami członkowskimi będącymi sygnatariuszem Konwencji), opracowała „Europejską strategię w sprawie niepełnosprawności 2010–2020: Odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier”, której kontynuację stanowi „Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030”.

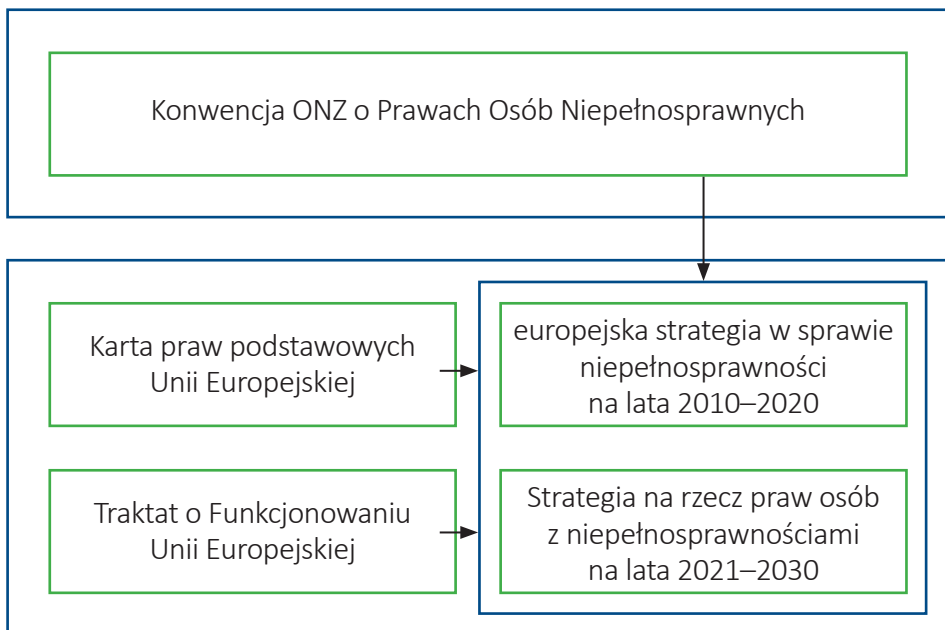
Podstawę dla Strategii oprócz Konwencji stanowią dodatkowo: Karta praw podstawowych Unii Europejskiej (szczególnie artykuł 26, który stanowi, że „Unia uznaje i szanuje prawo osób niepełnosprawnych do korzystania

ze środków mających zapewnić im samodzielność, integrację społeczną i zawodową oraz udział w życiu społeczności” oraz artykuł 21, który zakazuje wszelkiej dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność) oraz Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej (szczególnie artykuł 10, określający wymóg zwalczania przez Unię przy określaniu i realizacji jej polityk i działań wszelkiej dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność).

Za jeden z ważniejszych aspektów Strategia uznaje dostępność, widząc w niej „czynnik sprzyjający prawom, autonomii i równości” oraz stwierdzając, że „Dostępność środowiska zbudowanego i wirtualnego, do technologii informacyjno-komunikacyjnych, towarów i usług, w tym transportu i infrastruktury stanowi czynnik wspierający prawa i warunek wstępny pełnego uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami na równi z innymi osobami”. W Strategii wskazano także pola działań już podjętych. Stwierdzono między innymi, że „wprowadzono europejskie normy dostępności, aby wspierać wdrażanie w środowisku zbudowanym i w obszarze ICT oraz by organizacje przyjęły podejście projektowania dla wszystkich”. Strategia wspomina także, że „Komisja zaleciła, aby w kontekście renowacji budynków w celu poprawy efektywności energetycznej zapewnić usuwanie barier utrudniających dostępność” oraz że „zgodnie z przepisami UE państwa członkowskie mają obowiązek spełnienia wymogów dotyczących dostępności, aby mogły skorzystać z funduszy objętych zarządzaniem dzielonym, a nabywanie dostępnych produktów i usług oraz dostępnej infrastruktury stanowi obowiązek w przypadku zamówień publicznych”.

Strategia wskazuje, iż: „Aby uczynić Europę wolną od barier, państwa członkowskie powinny uwzględniać kwestię dostępności we wszystkich stosowanych politykach i działaniach, zwłaszcza w związanych z Europejskim Zielonym Ładem, falą renowacji i nowym europejskim Bauhausem, a specjaliści powinni być szkoleni w zakresie dostępności”. Ponadto zwraca uwagę na to, że „aby życie wszystkich osób z niepełnosprawnościami było godne, niezbędne są niezależne życie, wysokiej jakości usługi społeczne i w zakresie zatrudnienia, dostępne mieszkania sprzyjające włączeniu społecznemu, udział w uczeniu się przez całe życie, odpowiednia ochrona socjalna i wzmocniona gospodarka

społeczna”, a także że „Osoby z niepełnosprawnościami, zarówno starsze, jak i młodsze, mają równe prawo do niezależnego życia i włączenia społecznego oraz dokonywania wyborów – takich samych jak inne osoby – dotyczących miejsca zamieszkania oraz tego, z kim i jak mieszkają”.

AKTY PRAWNE

ONZ

- Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych

UNIA EUROPEJSKA

- Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030
 - Karta praw podstawowych Unii Europejskiej
 - Traktat o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej
-

2. POLSKA – uwarunkowania formalne i nieformalne

Unia Europejska w niektórych obszarach dzieli kompetencje z państwami członkowskimi, lecz w części obszarów UE odgrywa rolę jedynie wspierającą. Dlatego też to państwa członkowskie są odpowiedzialne za opracowanie krajowych polityk dotyczących osób z niepełnosprawnościami zgodnie z ich obowiązkiem wdrożenia Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych oraz obowiązującymi przepisami UE.

Wdrażanie wymaganych przepisów w polskiej przestrzeni formalnej zrealizowane zostało poprzez ustawę z dnia 19 lipca 2019 r. O ZAPEWNIANIU DOSTĘPNOŚCI OSOBOM ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI (Dz.U. 2019 poz. 1696).

Uwaga: równocześnie należy pamiętać, że na terenie Rzeczypospolitej Polskiej nadrzędnym aktem prawnym jest Konstytucja, będąca najważniejszą ustawą w państwie, z tego właśnie powodu nazwana Ustawą Zasadniczą, która również odnosi się do zagadnień omawianych w niniejszym opracowaniu.

Szczególnie należy zwrócić uwagę na ustępy artykułu 32, które wskazują, że:

- Ust. 1. „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”.
- Ust. 2. „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”, co ma odniesienie także do osób ze szczególnymi potrzebami lub niepełnosprawnościami.

AKTY PRAWNE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

- Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych (Dz.U. 2012 r., poz. 1169) (Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych podpisana przez rząd Polski 20 marca 2007 r., a ratyfikowana przez Polskę 6 września 2012 r.)
 - Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019 poz. 1696)
 - Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668)
 - Ustawa z dnia 4 kwietnia 2019 r. O DOSTĘPNOŚCI CYFROWEJ STRON INTERNETOWYCH I APLIKACJI MOBILNYCH PODMIOTÓW PUBLICZNYCH
-

Analizując zapisy USTAWY O ZAPEWNIANIU DOSTĘPNOŚCI OSOBOM ZE SZCZEGÓLNYMI POTRZEBAMI, zauważyć można, że obowiązek zapewnienia dostępności (poprzez określone środki) osobom ze szczególnymi potrzebami narzuca ona jedynie na podmioty publiczne (jednoznacznie określone w ustawie), a także na podmioty inne niż podmiot publiczny jedynie, gdy realizują one zadanie finansowane z udziałem środków publicznych.

Przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe zobowiązane zostały jedynie do dążenia w prowadzonej działalności do zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Art. 4.

1. Podmiot publiczny zapewnia dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień.

Art. 5.

1. Przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe, o których mowa w art. 3 ust. 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2019 r. poz. 688, 1570 i 2020 oraz z 2020 r. poz. 284), dążą w prowadzonej działalności do zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.
2. W przypadku, gdy podmiot inny niż podmiot publiczny realizuje, na podstawie umowy zawartej z podmiotem publicznym, zadanie finansowane z udziałem środków publicznych, jest obowiązany do zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w zakresie określonym w tej umowie.

Ustawodawca dopuszcza jednak brak możliwości zapewnienia dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (szczególnie ze względów technicznych lub prawnych). W momencie zaistnienia takiej sytuacji narzucony został jednak obowiązek zapewnienia tzw. dostępu alternatywnego, polegającego na zapewnieniu wsparcia innej osoby lub wsparcia technicznego.

Art. 7.

1. W indywidualnym przypadku, jeżeli podmiot publiczny nie jest w stanie, w szczególności ze względów technicznych lub prawnych, zapewnić dostępności osobie ze szcze-

gólnymi potrzebami w zakresie, o którym mowa w art. 6 pkt 1 i 3, podmiot ten jest obowiązany zapewnić takiej osobie dostęp alternatywny.

- 2 Dostęp alternatywny, o którym mowa w ust. 1, polega w szczególności na:
 - 1) zapewnieniu osobie ze szczególnymi potrzebami wsparcia innej osoby, lub
 - 2) zapewnieniu wsparcia technicznego osobie ze szczególnymi potrzebami, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii.

Ustawa wskazuje trzy podstawowe obszary, w których należy realizować minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami. Są nimi:

- dostępność architektoniczna
- dostępność cyfrowa
- dostępność informacyjno-komunikacyjna.

Dokument określa minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności architektonicznej jako:

- a) „zapewnienie wolnych od barier poziomych i pionowych przestrzeni komunikacyjnych budynków,
- b) instalację urządzeń lub zastosowanie środków technicznych i rozwiązań architektonicznych w budynku, które umożliwiają dostęp do wszystkich pomieszczeń, z wyłączeniem pomieszczeń technicznych,
- c) zapewnienie informacji na temat rozkładu pomieszczeń w budynku, co najmniej w sposób wizualny i dotykowy lub głosowy,
- d) zapewnienie wstępu do budynku osobie korzystającej z psa asystującego [...],
- e) zapewnienie osobom ze szczególnymi potrzebami możliwości ewakuacji lub ich uratowania w inny sposób”.

Natomiast w zakresie odpowiadającym tematyce niniejszej publikacji określone zostały minimalne wymagania służące zapewnieniu dostępności informacyjno-komunikacyjnej w postaci:

a) obsługi z wykorzystaniem środków wspierających komunikowanie się, [...] lub przez wykorzystanie zdalnego dostępu online do usługi tłumacza przez strony internetowe i aplikacje,

b) instalację urządzeń lub innych środków technicznych do obsługi osób słabosłyszących, w szczególności pętli indukcyjnych, systemów FM lub urządzeń opartych o inne technologie, których celem jest wspomaganie słyszenia.

W celu umożliwienia określenia poziomu realizacji wymagań zawartych w Ustawie ma obowiązek raz na 4 lata przedstawić „raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w danym podmiocie”.

Art. 11.

1. Podmiot publiczny przekazuje co 4 lata, najpóźniej do dnia 31 marca danego roku, raport o stanie zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w danym podmiocie, i publikuje go na swojej stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej, a jeżeli nie ma strony podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej – na swojej stronie internetowej.

Raport ten powinien zawierać:

1. informacje w zakresie spełniania przez dany podmiot, w ramach prowadzonej działalności, minimalnych wymagań,
2. w każdym przypadku zapewnienia dostępu alternatywnego zgodnie z art. 7 – analizę uzasadniającą brak zapewnienia dostępności osobie ze szczególnymi potrzebami.

Niezależnie od wspomnianego powyżej raportu, podmiot zobowiązany do zapewnienia określonej w ustawie dostępności może poddać się określonej tamże „certyfikacji dostępności”, która „ma na celu potwierdzenie, czy podmiot [...] zapewnia dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami”. Certyfikację mogą przeprowadzić jedynie podmioty wyłonione przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego.

Art. 15

2. Certyfikacja obejmuje:

- 1) weryfikację spełnienia minimalnych wymagań, o których mowa w art. 6, przez przeprowadzenie audytu dostępności;
 - 2) sformułowanie szczegółowych zaleceń w zakresie poprawy zapewniania dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami przez dany podmiot;
 - 3) wydanie certyfikatu dostępności.
- 3 Certyfikacji dokonują wyłącznie podmioty posiadające zasoby organizacyjne, kadrowe oraz narzędzia pozwalające na należyte przeprowadzenie certyfikacji, wyłonione przez ministra właściwego do spraw rozwoju regionalnego po przeprowadzeniu otwartego naboru.

Dokumentem potwierdzającym spełnianie minimalnych wymagań, o których mowa w artykule 6 Ustawy, jest „certyfikat dostępności”, wydawany dla konkretnego podmiotu na okres czterech lat od dnia wydania.

Ustawa określa także sposób postępowania w przypadku stwierdzenia braku dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej.

Określone zostało, że każdy ma prawo poinformować dany podmiot o braku zapewnienia dostępności tego podmiotu, a osoby ze szczególnymi potrzebami mają prawo nawet zawnieć o zapewnienie dostępności.

Art. 29.

Każdy, bez konieczności wykazania interesu prawnego lub faktycznego, ma prawo poinformować podmiot publiczny o braku dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, o których mowa odpowiednio w art. 6 pkt 1 lub 3 tego podmiotu.

Art. 30.

1. Osoba ze szczególnymi potrzebami lub jej przedstawiciel ustawowy, po wykazaniu interesu faktycznego, ma prawo wystąpić z wnioskiem o zapewnienie dostępności architektonicznej lub informacyjno-komunikacyjnej, zwanym dalej „wnioskiem o zapewnienie dostępności”.

2. Wniosek o zapewnienie dostępności jest wnoszony do podmiotu publicznego, z którego działalnością jest związane żądanie zapewnienia dostępności zawarte we wniosku.

W przypadku złożenia wniosku o zapewnienie dostępności ustawodawca zobowiązuje podmiot do:

1. Zapewnienia dostępności, w zakresie określonym we wniosku o zapewnienie dostępności, bez zbędnej zwłoki nie później jednak niż w terminie 14 dni od dnia złożenia wniosku o zapewnienie dostępności.
2. Jeżeli zapewnienie dostępności, w zakresie określonym we wniosku o zapewnienie dostępności, nie jest możliwe w terminie, o którym mowa w ust. 1, podmiot, o którym mowa w art. 30 ust. 2, powinien niezwłocznie powiadomić wnioskodawcę o przyczynach opóźnienia, wskazując nowy termin zapewnienia dostępności, nie dłuższy niż 2 miesiące od dnia złożenia wniosku o zapewnienie dostępności.
3. W przypadkach uzasadnionych wyjątkowymi okolicznościami, gdy zapewnienie dostępności w zakresie określonym we wniosku o zapewnienie dostępności jest niemożliwe lub znacznie utrudnione, w szczególności ze względów technicznych lub prawnych, podmiot publiczny powinien niezwłocznie zawiadomić wnioskodawcę o braku możliwości zapewnienia dostępności, co nie zwalnia podmiotu publicznego z obowiązku zapewnienia dostępu alternatywnego.

W przypadku braku wnioskowanego zapewnienia dostępności wnioskodawca ma prawo złożyć do Prezesa Zarządu PFRON skargę na brak dostępności danego podmiotu. W przypadku stwierdzenia zasadności skargi Prezes Zarządu PFRON może nakazać podmiotowi publicznemu, którego dotyczy skarga, w drodze decyzji, zapewnienie dostępności. Gdy skarżony podmiot wykaże, że nie zapewnił dostępności, w szczególności ze względów technicznych lub prawnych, a zapewnił dostęp alternatywny Prezes Zarządu PFRON, może uznać skargę za bezzasadną.

Art. 32.

1. W przypadku, gdy podmiot, o którym mowa w art. 30 ust. 2, nie zapewnił wnioskodawcy dostępności:
 - 1) w sposób i w terminie, o których mowa w art. 31 ust. 1, albo
 - 2) w terminie określonym w art. 31 ust. 2, albo
 - 3) z powodów określonych w zawiadomieniu, o którym mowa w art. 31 ust. 3 – wnioskodawcy służy prawo złożenia skargi na brak dostępności, zwanej dalej „skargą”.
2. Skargę wnosi się do Prezesa Zarządu PFRON, w terminie 30 dni od dnia:
 - 1) w którym upłynął odpowiednio termin:
 - a) określony w art. 31 ust. 1 albo
 - b) wskazany w powiadomieniu, o którym mowa w art. 31 ust. 2;
 - 2) otrzymania zawiadomienia, o którym mowa w art. 31 ust. 3.
5. W przypadku stwierdzenia, że niezapewnienie dostępności w zakresie żądanym przez skarżącego nastąpiło na skutek naruszenia przepisów ustawy, Prezes Zarządu PFRON nakazuje podmiotowi publicznemu, w drodze decyzji, zapewnienie dostępności, wraz z określeniem:
 - 1) sposobu zapewnienia dostępności skarżącemu;
 - 2) terminu realizacji nakazu, nie krótszego niż 30 dni, a w sprawach szczególnie skomplikowanych – nie krótszego niż 60 dni, od dnia doręczenia decyzji.
6. Prezes Zarządu PFRON, w drodze decyzji, odmawia nakazania podmiotowi publicznemu zapewnienia dostępności, w przypadku gdy podmiot publiczny wykaże, że nie zapewnił dostępności, w szczególności ze względów technicznych lub prawnych, a zapewnił dostęp alternatywny, o którym mowa w art. 7, a także gdy z innych względów skarga jest bezzasadna.

Źródłem tej definicji jest z pewnością Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami, ale definicja ustawowa obejmuje różnorodne osoby, zarówno osoby z niepełnosprawnościami, jak i osoby starsze, osoby opiekujące się dziećmi, osoby o czasowych problemach zdrowotnych. Fenomen tej definicji polega na jej prawnocząłowieczym charakterze. Człowiek staje się osobą ze szczególnymi potrzebami w zetknięciu z barierą.

Zapewnienie dostępności jest obowiązkiem podmiotów publicznych. Jeśli budynki, usługi, przedmioty zostałyby zaprojektowane uniwersalnie, to wtedy

byłyby dostępne dla wszystkich. Uniwersalne projektowane dotyczy produktów, budynków, usług, rozwiązań, które są użyteczne dla wszystkich ludzi w jak największym zakresie, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznych zmian. Uniwersalne projektowanie jest zawsze tańsze niż dostosowywanie.

Dostępność na uczelniach wyższych jest wspierana systemowo przez politykę programów finansowanych przede wszystkim w ramach POWER (Uczelnia Dostępna). Dla badaczy, którzy wspierają i interesują się rozwiązaniami z tego zakresu otwierają się szerokie możliwości w ramach naborów Horyzont Europa, gdzie jednym z filarów jest Dobrostan, czyli wszelkiego rodzaju ułatwienia poprawiające jakość życia. Włączenie społeczne stało się podstawowym priorytetem naborów Erasmus Plus, EOG, Horyzont Eu i stanowi komponent wszystkich działań.

Audyt dostępności budynków i przestrzeni obejmuje kompleksową ocenę struktur fizycznych w celu zapewnienia, że spełniają one zasady projektowania uniwersalnego i są dostosowane do potrzeb osób o różnych umiejętnościach. Konkretnie kryteria takich audytów obejmują przestrzeganie przepisów budowlanych, obecność ramp i wind dla wózków inwalidzkich, dostępne miejsca parkingowe, oznakowanie dotykowe i odpowiednie oświetlenie. Szerokości drzwi i przestrzenie manewrowe są oceniane pod kątem dostosowania do pomocy w poruszaniu się, a rozmieszczenie udogodnień, takich jak toalety, jest sprawdzane pod kątem integracji. Celem jest zidentyfikowanie i usunięcie barier, które mogą utrudniać dostęp osobom niepełnosprawnym, zapewniając, że przestrzenie publiczne są łatwe w nawigacji, użyteczne i przyjazne dla wszystkich.

12. SŁOWNIK POJĘĆ

alfabet Braille’a – alfabet dla osób niewidomych lub słabowidzących, w którym litery reprezentowane są przez odpowiednią kombinację wypukłych punktów

audiodeskrypcja – komentarz narracyjny, który dostarcza informacji o elementach wizualnych w różnych mediach osobom z upośledzeniem wzroku; uzupełnia ścieżkę dźwiękową, opisując sceny, działania i szczegóły wizualne, pozwalając osobom niewidomym lub słabowidzącym w pełni zrozumieć i cieszyć się filmami, programami telewizyjnymi, występami na żywo i innymi treściami wizualnymi (źródło: American Council for the Blind)

bariera – bariera dostępności odnosi się do wszelkich przeszkód lub ograniczeń, które utrudniają osobom niepełnosprawnym dostęp do informacji, usług lub przestrzeni fizycznych; może to obejmować bariery cyfrowe na stronach internetowych, brak podjazdów lub wind dla użytkowników wózków inwalidzkich, brak tłumaczenia na język migowy lub wszelkie inne przeszkody, które uniemożliwiają sprawiedliwe uczestnictwo (źródło: Światowa Organizacja Zdrowia, WHO)

czytnik ekranu – ang. screen reader, program komputerowy, który rozpoznaje i interpretuje informacje wyświetlane na monitorze komputera, a następnie przedstawia je użytkownikowi w postaci głosowej lub zostaje wysłany do brajlońskiego urządzenia wyjściowego; czytniki ekranowe są formą technologii asystujących, wykorzystywaną m.in. przez osoby niewidome, niedowidzące, głuchoniewidome czy mające trudności w uczeniu się (źródło/więcej informacji: wikipedia.org); przykładem darmowego czytnika ekranu jest NVDA; czytnik ekranu (ang. screen reader) dla systemu Microsoft Windows jest rozwijany przez organizację NV Access we współpracy z globalną społecznością użytkowników – program dzięki wbudowanej obsłudze syntezy mowy oraz brajla, pozwala osobom niewidomym i niedowidzącym korzystać z komputera pracującego w oparciu o systemy operacyjne Windows bez konieczności ponoszenia większych kosztów niż te, które ponoszą osoby widzące; czytnik ekranu NVDA dostępny jest za darmo na licencji GPL (źródło: www.nvda.pl)

deklaracja dostępności – opis dostępności podmiotu publicznego dla osób z niepełnosprawnościami, informuje te osoby o rozwiązaniach, ale też problemach, jakie spotkają na stronie internetowej, w aplikacji mobilnej i budynkach danego podmiotu publicznego; od 23 września 2020 r. taka deklaracja jest obowiązkowa dla każdej strony internetowej, a od 23 czerwca 2021 r. dla każdej aplikacji mobilnej, która należy do podmiotu publicznego; obowiązek ten wynika z Ustawy z 4 kwietnia 2019 r. o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych; deklaracja opisuje stan dostępności; nawet jeśli strona internetowa jest niedostępna, musi mieć w pełni dostępną deklarację, która opisuje ten stan; <https://www.gov.pl/web/dostepnosc-cyfrowa/jak-przygotowac-deklaracje-dostepnosc>

dostęp alternatywny – dostęp alternatywny, o którym mowa w ust. 1 Ustawy o zapewnianiu dostępności, polega w szczególności na zapewnieniu osobie ze szczególnymi potrzebami wsparcia innej osoby lub zapewnieniu wsparcia technicznego osobie ze szczególnymi potrzebami, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, lub wprowadzeniu takiej organizacji podmiotu publicznego, która umożliwi realizację potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w niezbędnym zakresie dla tych osób; dostęp alternatywny może być stosowany jedynie w wyjątkowych sytuacjach, tzn. gdy w szczególności ze względów technicznych lub prawnych niemożliwe jest zastosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień

dostępność architektoniczna – dostępność odniesiona do obiektów architektonicznych takich jak budynki, przestrzenie publiczne, procedury ewakuacyjne; oznacza w szczególności możliwość korzystania z obiektów architektonicznych przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu

dostępność cyfrowa – dostępność odniesiona do zasobów cyfrowych; oznacza w szczególności możliwość korzystania z informacji cyfrowej przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu

dostępność informacyjno-komunikacyjna – zapewnienie kontaktu telefonicznego, korespondencyjnego za pomocą środków komunikacji elektronicz-

nej lub tłumacza migowego lub tłumacza-przewodnika, dającego możliwość korzystania z informacji i komunikowania się przez jak najszerszą grupę osób w możliwie największym stopniu

dyskryminacja – ograniczanie praw lub mniej przychylne traktowanie poszczególnych osób lub grup osób ze względu na ich pewną cechę

język migowy – język służący osobom głuchym i głuchoniemym do porozumiewania się, składa się z zestawu znaków wykonywanych głównie za pomocą gestów rąk, często wspomaganych mimiką

komunikacja sensoryczna – projektowanie sensoryczne uwzględnia wszystkie doświadczenia związane z ludzkimi zmysłami: wzrokiem, słuchem, smakiem, węchem i zmysłem dotyku; obejmuje również projektowanie związane z ludzkimi odczuciami w konfrontacji z produktem lub przedmiotem: dotykanie, tekstura, tarcie, kolor widzenia, jasność, kształt, wzór, dźwięki i ruchy, zapach, smak, temperatura i postrzegalne właściwości termiczne

komunikacja wielomodalna – polega na wzajemnym „dopełnianiu się” informacji przekazywanych przez użytkownika za pomocą różnych modalności; wymaga zapewnienia synchronizacji pomiędzy tym, co użytkownicy mówią, jak gestykują lub co robią oraz tym, co widzą, słyszą i dotykają; jednocześnie przekładają się na mniejszą liczbę błędów dzięki dublowaniu się kanałów przekazywania danej informacji (źródło: Emilia Mikołajewska, Dariusz Mikołajewski, *Komunikacja dla osób niepełnosprawnych w środowiskach nowych mediów*, Lingua ac Communitas | ISSN 1230-3143 | Vol. 22 | 2012 | 89–112)

osoba ze szczególnymi potrzebami – osoba, która ze względu na swoje cechy zewnętrzne lub wewnętrzne albo ze względu na okoliczności, w których się znajduje, musi podjąć dodatkowe działania lub zastosować dodatkowe środki w celu przezwyciężenia bariery, aby uczestniczyć w różnych sferach życia na zasadzie równości z innymi osobami

percepcja – odbieranie zjawisk, wrażeń lub informacji za pomocą zmysłów

pętla indukcyjna dla niesłyszących – techniczny środek wspomaganie słuchu polegający na przekazywaniu dźwięku (np. z mikrofonu) za pośrednictwem **pętli indukcyjnej**, wytwarzającej odpowiednie pole magnetyczne, które ponownie jako dźwięk odbierane jest bezpośrednio w aparacie słuchowym

plan tyflograficzny – mapa miejsca lub obiektu przeznaczona dla osób niewidomych i słabowidzących w celu umożliwienia poznania, zrozumienia oraz odwzorowania rzeczywistość dla ułatwienia orientacji w danej przestrzeni; ma formę dotykowych tablic informacyjnych graficznie odwzorowujących i przedstawiających rzeczywistość, dostarczających informacje poprzez dotyk za pośrednictwem form przestrzennych oraz opisów w języku Braille’a dla osób niewidomych, a także czytelnej i kontrastowej grafiki dla osób słabowidzących

pole uwagi – składowa „ścieżki dotykowej” – obszar na posadzce w postaci elementów punktowo wypukłych (w formie płyt lub „nabijanych” na posadzkę pinezek) ułożone w miejscach zakrętów, rozgałęzień, bliskości schodów czy wind, a także punktów docelowych, do których doprowadza ścieżka

polski język migowy (PJM) – język migowy, którym posługują się głusi Polacy – PJM jest pełnoprawnym językiem, posiadającym wszystkie cechy języka; charakteryzuje się gramatyką wizualno-przestrzenną, tzn. zamiganie jakiegoś znaku w konkretnym miejscu nadaje mu dodatkowego znaczenia (co jest wykorzystywane np. do określenia czasu)

racjonalne usprawnienie – o którym mowa w art. 2 Konwencji, oznacza konieczne i odpowiednie zmiany i dostosowania, nienakładające nieproporcjonalnego lub nadmiernego obciążenia, jeśli jest to potrzebne w konkretnym przypadku, w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami możliwości korzystania z wszelkich praw człowieka i podstawowych wolności oraz ich wykonywania na zasadzie równości z innymi osobami

standardy dostępności – opracowanie zawierające wytyczne do projektowania przestrzeni i obiektów w celu wdrożenia rozwiązań projektowania uniwersalnego

stygmatyzacja – proces naznaczania społecznego (identyfikowania pewnej osoby jako przynależącej do określonej grupy) będącego przyczyną deprecjonowania jednostek lub grup społecznych

ścieżka dotykowa – zestaw wyczuwalnych dla pieszych elementów stanowiących część posadzki, ułatwiających osobom niewidomym i niedowidzącym orientację przestrzenną, a także wpływających na ich bezpieczeństwo; składa się z „pasów prowadzących” i „pól uwagi”

technologie wspomagające – sprzęt i oprogramowanie, które działa jako program użytkownika lub współdziała ze standardowymi programami użytkownika, aby zapewnić niezbędne osobom z niepełnosprawnościami funkcjonalności, przekraczające możliwości standardowych programów użytkownika (źródło/więcej informacji: www.w3.org)

tekst odczytywalny maszynowo – tekst, który może być odczytany przez syntezytor mowy, przy pomocy czytnika ekranu (w telefonie komórkowym lub komputerze, np. z wykorzystaniem bezpłatnego oprogramowania NVDA)

tekst łatwy do czytania i rozumienia, ETR – sposób przedstawiania informacji w postaci tekstu i uzupełniającej grafiki, umożliwiający zrozumienie przekazywanych treści osobom z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim lub umiarkowanym

transkrypcja tekstowa – zawiera wypowiedziane słowa w nagraniu dźwiękowym; przykładowo po nagraniu podcastu szkoleniowego należy zapewnić alternatywę tekstową dla nagrania, czyli przygotować plik tekstowy z przepisaną treścią lub umieścić treść nagrania w formie HTML poniżej nagrania dźwiękowego, np. w formacie MP3

tyflografika – grafika dla osób niewidomych i słabowidzących:

- a) graficzne odwzorowanie i przedstawienie rzeczywistości, przy zastosowaniu skali, proporcji i generalizacji, w sposób dostępny dotykowo osobom niewidomym
- b) graficzne odwzorowanie i przedstawienie rzeczywistości, przy zastosowaniu skali, proporcji i generalizacji, dostępne wizualnie osobom o ograniczonej percepcji wzrokowej
- c) graficzne odwzorowanie i przedstawienie rzeczywistości, przy zastosowaniu skali, proporcji i generalizacji, dostępne dotykowo i wzrokowo dla osób niewidomych i o ograniczonej percepcji wzrokowej

uniwersalne projektowanie – uniwersalne projektowanie, o którym mowa w art. 2 Konwencji – oznacza projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania; uniwersalne projektowanie nie wyklucza pomocy technicznych dla szczególnych grup osób z niepełnosprawnościami, jeżeli jest to potrzebne

UX

user experience – projektowanie/tworzenie zorientowane na odczucia użytkownika projektowanego/tworzonego produktu/usługi, dbanie o to, aby produkt wzbudzał u użytkownika pozytywne odczucia

WCAG – Web Content Accessibility Guidelines, czyli wytyczne dotyczące dostępności treści internetowych (obecnie obowiązuje wersja 2.1 tych wytycznych); wyjaśniają one, jak tworzyć strony internetowe i aplikacje, aby udostępnić je osobom z niepełnosprawnościami np. wzroku, słuchu, ruchu, ale też z niepełnosprawnością intelektualną czy zaburzeniami poznawczymi; strony internetowe i aplikacje mobilne, które spełniają wytyczne WCAG nazywamy dostępnymi cyfrowo (źródło/więcej informacji: serwis www.gov.pl); w celu zaspokojenia potrzeb różnych grup i różnych sytuacji, zdefiniowano trzy poziomy zgodności WCAG: A (pojedyncze A, poziom najniższy, musi zo-

stać wdrożony), AA (podwójne A, zgodność z ustawą o dostępności cyfrowej) i AAA (potrójne A, poziom najwyższy, wzmocniony); 13 wytycznych definiuje podstawowe cele, do których powinni dążyć autorzy, aby treści były bardziej dostępne dla użytkowników z różnymi niepełnosprawnościami; wytyczne nie są mierzalne, ale stanowią ogólne ramy i cele do osiągnięcia, mają pomóc autorom zrozumieć kryteria sukcesu i pozwolić na ich skuteczniejsze wdrażanie (źródło/więcej informacji: www.w3.org)

zasady WCAG – cztery zasady, które stanowią fundament dostępności internetowej: postrzegalność, funkcjonalność, zrozumiałość i solidność (więcej informacji: www.w3.org); poza zagadnieniami związanymi z bezpieczeństwem równie ważne, gdyż kluczowe z punktu widzenia możliwości samodzielnego funkcjonowania w danym środowisku są rozwiązania sprzyjające orientacji osób z niepełnosprawnością wzroku; w dziedzinie tej można wyróżnić następujące rozwiązania:

- stosowanie planów tyflograficznych
- stosowanie oznaczeń alfabetem Braille’a (np. poszczególnych pomieszczeń na pięterze itp.)
- stosowanie pasów prowadzących i pól uwagi w posadzkach i lub ścianach
- używanie koloru w aranżacji przestrzeni (np. zróżnicowanie kolorystyki pięter, zastosowanie wyróżniającej się barwy recepcji lub drzwi itp.)
- używanie zróżnicowanych faktur materiałów

wirtualny tłumacz języka migowego – rozwiązanie wspierające komunikację osób głuchych, polegające na połączeniu wideo (za pośrednictwem internetu) z tłumaczem języka migowego z urządzenia wyposażonego w kamerę

13. LITERATURA

- „Standardy dostępności budynków dla osób z niepełnosprawnościami – uwzględniając koncepcję uniwersalnego projektowania – poradnik”
- „Standardy dostępności dla polityki spójności 2014–2020”. Załącznik nr 2 standardy
- „Dostępności dla polityki spójności 2014–2020 dotyczące takich obszarów jak: cyfryzacja, transport, architektura, edukacja, szkolenia, informacja i promocja”
- „Standardy Dostępności Wrocławia”
- „Standardy dostępności dla miasta Gdyni”
- „Łódzki standard dostępności”
- „Standardy projektowe i wykonawcze infrastruktury dla pieszych w m.st. Warszawie”
- „Lubelskie standardy piesze. Kierunki rozwoju ruchu pieszego w Lublinie”
- „PROJEKTOWANIE BEZ BARIER – WYTYCZNE”, Autor: Kamil Kowalski, Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji
- „WŁĄCZNIK – PROJEKTOWANIE BEZ BARIER”, Autor: Kamil Kowalski, Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji
- „MIESZKANIE DOSTĘPNE – DLA OSÓB Z DYSFUNKCJĄ NARZĄDU RUCHU”, Autorzy: Ewa Nowak, Jolanta Budny, Kamil Kowalski, Wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji
- „THE ACCESSIBLE HOME: DESIGNING FOR ALL AGES AND ABILITIES”, Autor: Deborah Pierce, Wyd. Taunton Press, 2012
- „UNIVERSAL DESIGN”, Autor: Selwyn Goldsmith, Wyd. Routledge, London 2000

USTAWY

- Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz.U. z 2018 r. poz. 1202, 1276).
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991 nr 81 poz. 351).
- Ustawa z dnia 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (Dz.U. 1985 nr 14 poz. 60).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2015 r. poz. 199).

Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz.U. 2019 poz. 1696).

Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się (Dz.U. 2011 nr 209 poz. 1243).

ROZPORZĄDZENIA:

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. 2002 nr 75 poz. 690).

Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz.U. 2010 nr 109 poz. 719).

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie (Dz.U. 1999 nr 43 poz. 430).

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie (Dz.U. 2000 nr 63 poz. 735).

Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z dnia 10 września 1998 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle kolejowe i ich usytuowanie (Dz.U. 1998 nr 151 poz. 987).

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 17 czerwca 2011 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane metra i ich usytuowanie (Dz.U. 2011 nr 144 poz. 859).

Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 3 lipca 2003 r. w sprawie szczególnych warunków technicznych dla znaków i sygnałów drogowych oraz urządzeń bezpieczeństwa ruchu drogowego i warunków ich umieszczania na drogach (Dz.U. 2003 nr 220 poz. 2181).

NORMY

PN-Z-80100, listopad 2004 r. Pomoce techniczne dla osób niewidomych i słabowidzących. Sygnalizacja dźwiękowa na przejściach dla pieszych z sygnalizacją

światłą. Norma została opracowana przez KT nr 1 ds. Osób Niepełnosprawnych i zatwierdzona przez Prezesa OKN dnia 21 kwietnia 2004 r.

PN-EN 81-70: 2005 Przepisy bezpieczeństwa dotyczące budowy i instalowania dźwigów osobowych i towarowych.

PN-92/N-01256-02 (neq ISO 6309:1987): 1992 Znaki bezpieczeństwa. Ewakuacja.

ISO 23599:2012 Assistive products for persons with vision impairments. Tactile walking surface indicators

ISO 21542:2011 Building construction — Accessibility and usability of the built environment

ISO 23599 Assistive products for persons with vision impairments Tactile walking surface indicators.

ISO 7001:2007 Graphical symbols Public information symbols.

INNE

Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych (podpisaną przez rząd Polski 20 marca 2007 r., a ratyfikowaną przez Polskę 6 września 2012 r.)

<https://historicengland.org.uk/research/inclusive-heritage/disability-history/>

<https://sailhelps.org/a-brief-timeline-of-the-history-of-disabilities-the-shameful-treatment-of-people-with-disabilities/>

<https://connect.springerpub.com/content/book/978-0-8261-8063-6/part/part01/chapter/ch01>

<http://arthistoryteachingresources.org/lessons/disability-in-art-history/>

<https://www.bbc.com/news/disability-35063050>

14. PRZYPISY

- 1 Oryginalnie „design for all ages and abilities”.
- 2 Mace był współautorem pierwszego zestawu przepisów pn. „North Carolina’s accessible-building code” z 1973 r.
- 3 Polskie nazewnictwo oraz rozwinięcia pojęć na podstawie: Fundacja Laboratorium Architektury 60+ skład zespołu: Benek I., Labus A., Kampka M. (red.), „Wytyczne w zakresie projektowania uniwersalnego mając na uwadze potrzeby osób niepełnosprawnych” – ekspertyza wykonana na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa 2016.
- 4 Źródło:https://www.universaldesignresource.com/wp-content/uploads/2013/11/8th_Principle_by_Kaletsch.pdf [dostęp: 10.11.2022].
- 5 Konwencja ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych (podpisana przez rząd Polski 20 marca 2007 r., a ratyfikowaną przez Polskę 6 września 2012 r.).
- 6 Ibidem.
- 7 Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.
- 8 Ibidem.
- 9 Ibidem.
- 10 Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, Monitor Polski nr 50, poz. 475, 1 sierpnia 1997.
- 11 Na podstawie: Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie.
- 12 Na podstawie: Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.

